

SAKRAMENT POKUTY I POJEDNANIA W ODBIORZE MŁODZIEŻY. BADANIA EMPIRYCZNE CZŁONKÓW RUCHU APOSTOLSTWA MŁODZIEŻY ARCHIDIECEZJI PRZEMYSKIEJ

Św. Jan Bosko podejmując zagadnienie wychowania napisał: „Można mówić, co komu się podoba na temat różnych systemów wychowawczych. Osobiście poza częstą spowiedzią i komunią św. nie widzę skuteczniejszej metody. Dlatego uważam, że nie powiem za dużo, gdy stwierdzę, że zniszczymy moralność, gdy te dwa środki odrzucimy”¹. W świetle przywołanego stwierdzenia wielkiego wychowawcy dzieci i młodzieży z Turynu zrozumiała wydaje się troska św. Jana Pawła II o katechezę na temat sakramentu pokuty, do której wezwał wszystkich pasterzy Kościoła (ReP 26). Myśl tą kontynuował także Benedykt XVI, który wyraźnie zaznaczył, iż autentyczna katecheza o Eucharystii nie może być oddzielona od drogi pokuty i nawrócenia (SC 20). Stąd też zadaniem niniejszego artykułu będzie odpowiedź na pytanie jakie treści należy poruszyć podczas katechezy młodzieży, aby zachęcić i pogłębić przeżywanie przez nich sakramentu pokuty i pojednania. Konkretnie wskazania zostaną zaprezentowane w oparciu o wyniki badań ankietowych wśród młodzieży na temat ich odbioru sakramentu spowiedzi. Na końcu artykułu zostaną zaprezentowane wybrane formy kształtowania postawy pokuty i pojednania wśród młodzieży.

1. Informacje wstępne dotyczące ankiety

Badania dotyczące odbioru sakramentu pokuty i pojednania przez młodzież zostały przeprowadzone wśród uczestników trzech turnusów rekolekcji zimowych (16-18, 18-20 i 22-24 stycznia 2017 r.) organizowanych przez Ruch Apostolstwa Młodzieży Archidiecezji Przemyskiej w Ośrodku „Nadzieja” na Wybrzeżu k. Dubiecka. Ankiety rozwiązało łącznie 193 uczestników rekolekcji, w tym 119 gimnazjalistów i 72 uczniów szkół ponadgimnazjalnych, co stanowi odpowiedni 62% i 48% badanych. Wśród gimnazjalistów w badaniach uczestniczyło 99 dziewcząt i 20 chłopców, a wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych 47 dziewczyny i 27 chłopców. W konsekwencji grupę respondentów stanowiło 146 dziewczyn i 47 chłopców, co dawało wy-

¹ Cyt. za: J. M. POPŁAWSKI, *Sakrament pokuty i pojednania w aspekcie formacji katechetycznej*, w: *Siedem sakramentów świętych w nauczaniu katechetycznym*, red. H. SŁOTWIŃSKA, Lublin 2007, s. 113.

nik odpowiednio 76% i 24% ankietowanych. Spośród respondentów 23 (12%) jako miejsce zamieszkania wskazało miasto, a 170 wieś (88%).

Respondenci wypełniali formularz ankietowy zawierający pytania otwarte i zamknięte, w których zgodnie z instrukcją mogli wybrać jedną, lub kilka odpowiedzi², dotyczące motywacji, przygotowania i przeżywania przez nich sakramentu pokuty i pojednania oraz jego znaczenia w ich życiu. Pośród szczegółowych kwestii wyróżniono następujące pytania do respondentów:

1. Jak często przystępujesz do sakramentu pokuty?
2. Dlaczego przystępujesz do sakramentu pokuty?
3. Czy poświęcasz czas na przygotowanie do spowiedzi?
4. Który z warunków dobrej spowiedzi sprawia ci największą trudność?
5. Z jakiego rachunku sumienia korzystasz, przygotowując się do spowiedzi?
6. Co najczęściej zniechęca cię do spowiedzi?
7. Co przeżywasz przed spowiedzią?
8. Co przeżywasz najbardziej podczas spowiedzi?
9. Co przeżywasz po spowiedzi?
10. Czy planujesz podczas spowiedzi konkretne postanowienie poprawy?
11. Czy sakrament pokuty pomógł ci poprawić się z jakiegoś konkretnego grzechu?
12. Jaka spowiedź dokonała w tobie największej przemiany?
13. Jaką wartość ma dla ciebie sakrament pokuty?
14. Co według ciebie pomaga w dobrym przeżyciu spowiedzi?

2. Omówienie wyników ankiety

Pierwsze dwa pytania, skierowane do uczestników rekolekcji, dotyczyły częstotliwości przystępowania przez nich do spowiedzi, a także towarzyszącej temu motywacji. Zdecydowana większość respondentów, bo 89%, zadeklarowała, że korzysta z sakramentu pojednania przynajmniej raz w miesiącu lub częściej. W tym regularnie co miesiąc spowiadało się 133 uczestników rekolekcji, a jeszcze częściej 37. Raz na kilka miesięcy spowiadało się 10% ankietowanych. Spowiedź raz lub dwa razy w roku zadeklarowało 2 respondentów. Tylko jedna osoba stwierdziła, że nie spowiada się wcale. Tak duża liczba deklarujących regularne korzystanie z sakramentu pokuty, stanowiła gwarancję obiektywności przeprowadzonych dalszych badań, gdyż należy założyć, iż odpowiedzi na pytania były oparte na osobistym doświadczeniu ankietowanych, a nie tylko na obiegowych opiniach. O głębokiej świadomości przeżywania sakramentu pokuty przez uczestników ankiety świadczą odpowiedzi na pytania dotyczące ich motywacji przystępowania do spowiedzi. Aż 89% ankietowanych stwierdziło, że traktują spowiedź jako ważny element

² Więcej niż jedną odpowiedź respondenci mogli wybrać w pytaniach: 2, 7, 8, 9, 13, 14.

pracy nad sobą. Dla 65 uczestników rekolekcji motywacją przystąpienia do spowiedzi była praktyka pierwszych piątków miesiąca. Tylko o dwóch mniej rekolektantów wskazało, iż spowiada się z okazji świąt i ważnych uroczystości rodzinnych. Jedynie dla 19% motywacją przystępowania do spowiedzi był fakt weryfikacji wypełnienia tego obowiązku w ramach przygotowania do sakramentu bierzmowania. W końcu tylko dla 7 osób impulsem do spowiedzi był nakaz ze strony rodziców.

Kolejna grupa pytań dotyczyła przygotowania młodzieży przed przystąpieniem do sakramentu pokuty i pojednania. Zdecydowana większość, bo 82% uczestników rekolekcji zadeklarowało, że zawsze lub czasem przygotowywało się do spowiedzi. Jednak już tylko 63 uczestników, czyli 33% czyniło to zawsze. Pozostali, czyli aż 49% ankietowanych zadeklarowało, że tylko czasami poprzedzała spowiedź osobistym przygotowaniem. Rzadko do spowiedzi przygotowywało się, w świetle zebranych wyników, 27 uczestników rekolekcji. W końcu 8 osób, w tym 6 dziewcząt, stwierdziło, że nigdy nie przygotowuje się do spowiedzi. W celu pogłębienia informacji na temat przygotowania młodzieży do sakramentu pojednania ankietowani zostali zapytani o praktykę rachunku sumienia. Na podstawie wyników odpowiedzi na pytanie dotyczące z jakiego rachunku sumienia korzystali uczestnicy rekolekcji przygotowując się do spowiedzi, wynika, że 97% z nich realizuje pierwszy z pięciu warunków dobrej spowiedzi. Jednocześnie należy zauważyć, że aż 126 rekolektantów stwierdziło, że nie korzysta z pomocy żadnego wzoru rachunku sumienia, a jedynie sami próbują przypomnieć sobie grzechy od czasu ostatniej spowiedzi. Z przygotowanego wcześniej rachunku sumienia korzystało tylko 32% ankietowanych. W końcu zaś 6% z respondentów zadeklarowało, że nie robi rachunku sumienia. Ostatnie pytanie w tej grupie miało na celu zidentyfikowanie, który z pięciu warunków sakramentu pokuty, sprawiał największe trudności uczestnikom rekolekcji. W świetle opracowanych wyników było to mocne postanowienie poprawy, co zadeklarowało 54 osoby, czyli 28% uczestników rekolekcji. Dla 24% ankietowanych najtrudniejsze było szczere wyznanie grzechów. Tylko dwa procent mniej osób opowiedziało się za za-dośćuczynieniem Panu Bogu i bliźniemu. Dla 19 osób trudności były związane z przeprowadzeniem rachunku sumienia. Taka sama liczba respondentów wskazała na żal za grzechy. Tylko 6% uczestników ankiety brak jakichkolwiek trudności w przygotowaniu i przeżywaniu sakramentu pokuty.

Po dokonaniu analizy procesu przygotowania do spowiedzi, kolejna grupa pytań dotyczyła przeżyć towarzyszących młodzieży w jej trakcie. W odpowiedzi na pytanie o źródło zniechęcenia przystępowania do spowiedzi, połowa respondentów (51%) odpowiedziała, że wynika to ze wstydu z powodu popełnionych grzechów. Dla 14% respondentów źródłem zniechęcenia była postawa spowiednika. Jako inne powody uczestnicy rekolekcji podawali swoje lenistwo (14 osób), brak czasu (9 osób) oraz długie kolejki (3 osoby). Jednocześnie należy wyraźnie zaznaczyć, że 42 osoby, czyli 22% ankietowa-

nych stwierdziło jednoznacznie, że nic nie zniechęcało ich do spowiedzi. Kolejnym obszarem badań były przeżycia młodzieży poprzedzające spowiedź. Jedynie 36% uczestników rekolekcji zadeklarowało, że towarzyszy im zaufanie do miłosiernego Boga. Najwięcej bo 50% uczestników, co koresponduje z odpowiedziami na poprzednie pytanie, wybrało wstyd przed wyznaniem grzechów. Natomiast, aż 82 uczestników rekolekcji stwierdziło, że było zdenerwowanych przed przystąpieniem do spowiedzi. Kolejnym negatywnym przeżyciem, który towarzyszył tym razem 36% ankietowanych, był lęk przed reakcją księdza. Uczestnicy rekolekcji deklarowali również, że towarzyszy im niepokój (23%), strach (18%), niechęć do mówienia o grzechach (16%). Tylko dwie osoby stwierdziły, że w oczekiwaniu na spowiedź nie towarzysza im żadne przeżycia. Konsekwentnie wobec zaprezentowanych wcześniej danych najbardziej przeżywanymi już podczas spowiedzi momentami było wyznanie grzechów, tak odpowiedziało 50% uczestników rekolekcji, a tylko 7% mniej wskazało na pouczenie ze strony kapłana. Kolejną najczęściej wybieraną odpowiedzią była obawa przez zapomnienie któregoś z grzechów (33%). Radość ze spotkania z przebaczącym Bogiem zadeklarowało jedynie 59 respondentów, co stanowi zaledwie ich 30%. Jednocześnie 50 uczestnikom rekolekcji towarzyszył strach, lęk i zdenerwowanie. Innymi szczególnie przeżywanymi przez młodzież momentami były: rozgrzeszanie (49 osób) i zadanie pokuty (5 osób). Należy również zaznaczyć, że nikt z ankietowanych nie zaznaczył odpowiedzi *nic nie przeżywam*. Pomimo pewnych negatywnych przeżyć i odczuć przed oraz w trakcie spowiedzi 77% uczestników ankiety zadeklarowało, że po odejściu od kraterki konfesjonału odczuwało ulgę i lekkość. Kolejną najczęściej wybieraną odpowiedzią było doświadczenie bliskości Boga, którą zaznaczyło 89 osób, czyli 46% uczestników. Ponadto rekolektanci odpowiadali, że po spowiedzi odczuwali pokój wewnętrzny (69 osób), a także radość (59 osób) i zadowolenie (24 osoby). Za odczuciem zrzucenie z siebie jakiegoś ciężaru opowiedziało się 18% ankietowanych. W końcu dla 10% ważnym okazało się zrozumienie ze strony księdza. Tylko dwie osoby zadeklarowały, że zazwyczaj niczego szczególnego nie doświadczają po spowiedzi. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż żaden z uczestników ankiety nie zadeklarował żadnych negatywnych odczuć towarzyszących mu po spowiedzi. Omówione wypowiedzi młodzieży wskazują, że zasadniczo czas przed spowiedzią, a także w jej trakcie, jest zdominowany w nich przez odczucia negatywne. Jednocześnie doświadczenia po spowiedzi są zdominowane przez uczucia przyjemne i pozytywne. Punktem kulminacyjnym, będącym jednocześnie przejściem od odczuć negatywnych do pozytywnych wydaje się być dla nich moment wyznania grzechów i pouczenie kapłana.

Następnym aspektem badań był związek pomiędzy przemianami dokonującymi się w życiu młodzieży, a praktyką sakramentu pokuty. W sumie aż 98% uczestników rekolekcji zadeklarowało iż planuje konkretne postanowienie poprawy podczas spowiedzi. Jednak już dla 34% była to tylko ogólna

deklaracja zmiany na lepsze. Prawie połowa, bo 49% ankietowanych zadeklarowało, że podejmowało walkę z powtarzającymi się grzechami. Pracę zaś nad jednym konkretnym grzechem zakładało po spowiedzi 29 rekolektantów. W końcu 4 osoby stwierdziły, że nie planują poprawy po spowiedzi. Jedyne ogólne deklaracje dotyczące przemiany życia podejmowane przez respondentów przełożyły się na wyniki kolejnego pytania, w którym mieli wskazać czy sakrament pokuty pomógł im w pokonaniu jakiegoś konkretnego grzechu. Blisko połowa (49%) osób nie potrafiło tego jednoznacznie stwierdzić. Zasadniczą rolę sakramentu pokuty w procesie walki z grzechem dostrzegło 47% badanych. Natomiast 9 rekolektantów zadeklarowało, że spowiedź w żaden sposób nie pomogła im w walce z jakimś konkretnym grzechem. Kolejne pytanie dotyczyło szczególnie przeżytej przez nich spowiedzi. Dla 62 osób była to spowiedź podczas jednych z rekolekcji, w których uczestniczyli na różnych etapach swojego życia. Równie wielkim przeżyciem była spowiedź w formie rozmowy, którą to zadeklarowało 50 uczestników ankiety oraz spowiedź z całego życia. Ta ostatnią opcję pojawiła się w odpowiedziach 10 ankietowanych. Dla 19% respondentów każda spowiedź była wyjątkowa. Natomiast 15% uczestników rekolekcji nie potrafiło wskazać takiej spowiedzi w swoim życiu.

Ostatnie dwa pytania w ankiecie dotyczyły wartości sakramentu pokuty w życiu respondentów, a także tego, co w ich odczuciu pomaga w dobrym przeżyciu spowiedzi. Dla 57% odpowiadających na pytania w ankiecie najważniejszym było pojednanie z Bogiem, ludźmi i samym sobą. Kolejnym przeżyciem związanym ze spowiedzią było doświadczenie Bożej miłości i miłosierdzia, odpowiedź tą wybrało 81 ankietowanych. Spowiedź, w opinii respondentów pozwoliła im również zmienić się na lepsze (36%), umocnić swoją wiarę (35%), zrozumieć swoje złe postępowanie (29%) i stanąć w prawdzie o sobie (18%). W końcu 51 ankietowanych zadeklarowało, że dla nich wartość spowiedzi leży w tym, iż daje możliwość przystępowania do komunii św. Dwie trzecie młodzieży zapytane o to, co pomaga im w przeżyciu spowiedzi, w zdecydowanej większości, wskazała na ciszę, skupienie i spokój. Ponad połowa ankietowanych (56%) wskazała na osobę spowiednika. Ponadto jako pomocne w spowiedzi respondenci uznali: dobre przygotowanie (36%), modlitwę (33%), uczestnictwo w rekolekcjach (27%), głęboką wiarę (26%). Wśród ankietowanych 5 osób nie wyraziło żadnej opinii na zadane pytanie.

Podsumowując przeprowadzone badania jeszcze raz należy podkreślić deklarowaną wysoką częstotliwość przystępowania do spowiedzi, a także dostrzegania w niej pomocy w pracy nad sobą. Jednocześnie zebrane dane wskazują na podjęcie pewnych kierunków w dalszej pracy formacyjnej i katechetycznej. Przede wszystkim należy pomóc młodzieży pogłębić praktykę przygotowania do sakramentu pokuty, ze szczególnym uwzględnieniem praktyki rachunku sumienia i mocnego postanowienia poprawy. Ponadto należy poszukać sposobu na przezwycięzenie dominujących negatywnych przeżyć

towarzyszących przygotowaniu, jak i samej celebracji sakramentu pokuty. Jednocześnie nie można zapomnieć o pogłębieniu wszystkich pozytywnych aspektów przeżywania spowiedzi przez młodzież, które wykazały przeprowadzone badania. Pewne propozycje zostaną zaprezentowane w drugiej części artykułu.

3. Inspiracje dla pracy katechetycznej

Na potrzebę głębokiej katechezy na temat sakramentu pokuty wskazał św. Jan Paweł II w posynodalnej adhortacji *Reconciliatio et paenitentia*. Za główne tematy przepowiadania uznał uzupełniające się rzeczywistości pojednania i pokuty. Wśród szczegółowych zaś wskazań dla zagadnienia pokuty wyróżnił tematy: nawrócenia, skruchy i czynów pokutnych. Kolejnym ważnym i aktualnym tematem dla Ojca Świętego była formacja sumienia. Ponadto wyliczył szereg innych tematów szczegółowych tj.: naturę grzechu, studium działania pokusy, związek pomiędzy pojednaniem z Bogiem, a pojednaniem międzyludzkim, rzeczy ostateczne człowieka oraz uczynki pokutne: modlitwę, post i jałmużnę. Katecheza o sakramencie pojednania powinna obejmować zarówno treści biblijne jak i dogmatyczne, ale również nie może zamykać się na osiągnięcia innych nauk, jak psychologia czy socjologia, które pomogą w lepszym zrozumieniu problemów i potrzeb penitentów (ReP 27)³.

W celu uporządkowania tak wielu zagadnień i przyjęcia właściwej, a przede wszystkim skutecznej formy przekazu, należy wpisać je w trzy główne bloki tematyczne w katechezie o sakramencie pokuty i pojednania. Pierwszy z nich to teologia sakramentu ukazująca misterium, które dokonuje się w trakcie jego szafowania. Drugi to katecheza sakramentu, która zakłada wyjaśnienie testów biblijnych, modlitw, znaków i symboli, wychowanie do czynnego uczestnictwa oraz wprowadzanie w podstawowe zachowania i postawy. Ostatnia grupa tematów powinna dotyczyć powiązania sakramentu z życiem młodzieży⁴.

4. Misterium sakramentu pokuty i pojednania

Z doświadczenia każdego człowiek wynika fakt, iż boi się tego co dla niego nowe lub nieznanne. Stąd też, aby zmniejszyć natężenie negatywnych

³ Por. D. BRZEZIŃSKI, *Duszpasterstwo pokuty i pojednania w świetle adhortacji apostolskiej Jana Pawła II Reconciliatio et paenitentia*, w: *Wezwani do nawrócenia. Z teologii pokuty i pojednania*, red. E. MATEJA, R. PIERSKAŁA, Opole 2009, s. 323-324.

⁴ Por. P. GOLISZEK, *Personalistyczne rozumienie sakramentów w katechezie*, w: *Siedem sakramentów świętych w nauczaniu katechetycznym*, red. H. SŁOTWIŃSKA, Lublin 2007, s. 256-258.

przeżyć młodzieży w związku z sakramentem pokuty należy ukazać co tak naprawdę dokonuje się w nim i jakiej to rzeczywistości stają się uczestnikami.

Aby młody człowiek zechciał spotkać się z Chrystusem w sakramencie pojednania należy najpierw usunąć z jego wyobraźni fałszywe obrazy Boga. W świadomości bowiem wielu z nich Bóg to staruszek, który nie rozumie współczesnych ludzi, a szczególnie młodych. Inni patrzą na Boga jako na ratownika, do którego ludzie zwracają się tylko prosząc Go o pomoc. Bóg jest także porównywany do obserwatora, który wprawdzie śledzi dzieje świata, ale w nie interweniuje, jest jakby nieobecny w jego dziejach. W końcu Bóg jest utożsamiany z despotą, który żąda od ludzi realizacji Jego woli bez względu na cechy i cenę jaką zapłacą, lub też z policjantem, który natychmiast i surowo każe za przewinienia. W ten sposób zdeformowany obraz Boga wypacza praktykowanie religii w swoim życiu, a nawet wręcz odstrasza od niej⁵.

Przed katechetą stają więc wielkie i odpowiedzialne zadania: ukazanie prawdziwego oblicza Boga, które jest objawionego na kartach Pisma Świętego, a przede wszystkim przez Jezusa Chrystusa, który jest *bratem człowieka, miłosiernym, wiernym i współczującym arcykapłanem, pasterzem gotowym szukać zbłąkanej owcy, lekarzem, który leczy i pociesza, jedynym nauczycielem, który jest prawdomówny u nauczania drogi Bożej, sędzią żywych i umarłych, który sądzi prawdziwie, a nie według pozorów* (ReP 29). Stąd też w katechezie chodzi o ukazanie takiego obrazu Boga, który będzie zachęcał do osobowej relacji, a nie przejmował lękiem przed karą⁶.

Obok tematu obrazu Boga, kolejnym zagadnieniem, które należy przekazać katechizowanym, jest rzeczywistość przebaczenia i pojednania, które stanowi istotę sakramentu pokuty jak i inspirację do działań po przystąpieniu do niego. Boża wszechmoc, jak stwierdził to św. Tomasz z Akwinu, okazuje się w udzielanym przez Boga pełnego miłosierdzia przebaczeniu⁷, które swój szczyt osiąga w paschalnym misterium Jezusa Chrystusa i realizuje się nieustannie w mocy Ducha Świętego (KKK 1449). Przebaczenie to jednocześnie prowadzi do pojednania z Bogiem i Kościołem (KKK 1422) i samym sobą. Pierwszoplanowe znaczenie dla człowieka wierzącego ma pojednanie z Bogiem, które jest nie tylko źródłem wewnętrznego pokoju, ale także podstawą do pojednania z ludźmi i samym sobą. Rzeczywistość potrójnego pojednania jest odpowiedzią kochającego Ojca, na potrójną ranę, którą zadaje człowiek. Zło grzechu objawia się bowiem głównie w krzywdzie wyrządzonej bliźnim, zarówno naszym bliskim jak i całemu społeczeństwu. Grzech ten jednocześnie uderza w samego człowieka, który odkrywa własne ubóstwo

⁵ Por. M. STUDENSKI, *Mój obraz Boga*, Kraków 2008, s.16-17.

⁶ Por. P. MAKOSA, *Zarys katechezy o sakramentach świętych*, w: *Siedem sakramentów świętych w nauczaniu katechetycznym*, red. H. SŁOTWIŃSKA, Lublin 2007, s. 35.

⁷ Por. J. M. POPAWSKI, dz. cyt., s.118.

i niedoskonałość. Przede wszystkim jednak jest odrzuceniem Bożej miłości⁸. Doświadczony przebaczenie ze strony Boga jest równocześnie wezwaniem do przebaczenia innym ludziom i sobie (KKK 1524-1425). W tym geście jednocześnie aktualizuje się prawda o pojednaniu, który niesie ze sobą sakrament spowiedzi.

Ostatnim zagadnieniem w tym bloku tematów jest postawa nawrócenia. W świetle nauczania Jezusa utrwalonego na kartach Ewangelii zakłada ono pięć elementów. Po pierwsze otwarcia się człowieka na Boga, który zaprasza człowieka do relacji ze sobą, okazując mu bezinteresowną miłość. Drugim elementem jest wolna, świadoma i suwerennie pozytywna odpowiedź człowieka na przebaczącą miłość Boga, wyrażona w akcie wiary. Trzeci element jest ściśle związany z drugim, gdyż jest nim nawrócenie w ścisłym tego słowa znaczeniu, wyrażające się w przeżyciu skruchy, żalu i uznaniu własnej winy oraz wewnętrznej przemianie człowieka. Czwarty element ma wymiar etyczny i zakłada przyjęcie określonego porządku moralnego. Ostatnim elementem nawrócenia w nauczaniu Jezusa jest zmiana stosunku do drugiego człowieka wyrażona w przebaczeniu i pojednaniu⁹.

Wskazane tematy zostały opisane w sposób hasłowy i w praktyce katechetycznej wymagają pogłębienia. Nie mniej jednak mogą stanowić punkty przygotowania treści szkolnych konspektów oraz rekolekcyjnych, konferencji lub homilii. Zaprezentowane podstawowe wymiary misterium sakramentu pokuty stanowią podstawę do katechezy sakramentu czyniąc czytelnymi jej poszczególne elementy.

5. Katecheza sakramentu pokuty i pojednania

Treścią katechezy sakramentu pokuty jest znaczenie znaków i symboli towarzyszących celebracji sakramentu pokuty, używane podczas niej teksty, a także omówienie aktów podejmowanych przez penitentów, zwanych popularnie pięcioma warunkami dobrej spowiedzi.

Pierwszym ze znaków sakramentu pokuty jest miejsce jego celebracji, czyli konfesjonał. Podstawą egzegezy wspomnianego znaku może stać się tu treść obrzędów poświęcenia konfesjonału¹⁰. W tekstach zawartych w obrzędzie jego autorzy mówią o Krwi Chrystusa Baranka, która przelana na krzyżu ma moc oczyścić człowieka z grzechu, a także wyprowadza grzesznika z stanu śmierci do życia w łasce. W tekstach została równocześnie zawarta zachęta do

⁸ Por. R. MOLONEY, *Rozważania o sakramencie pojednania*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik dla księży*, red. J. AUGUSTYN, S. CYRAN, Kraków 2010, s. 60-61.

⁹ Por. J. CICHON, *Struktura nawrócenia religijnego*, w: *Wezwani do nawrócenia. Z teologii pokuty i pojednania*, red. E. MATEJA, R. PIERSKAŁA, Opole 2009, s. 283.

¹⁰ Zob. *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, t. 2, Katowice 1994, nr 930-942, s. 95-64.

uwielbienia Boga za dzieło zbawienia, aktualizujące się sakramencie pokuty, a także dziękczynienia za dar przebaczenia i otwarcia przed człowiekiem wejścia do królestwa Bożego. W końcu w treści obrzędu można odnaleźć wzmiankę o karze doczesnej, która jest dla człowieka wyrazem dobroci Boga, gdyż wzywa go do nawrócenia¹¹.

Z uwagi na to, iż młodzież w przeprowadzonej ankiecie zadeklarowała lęk z powodu reakcji kapłana, a także związany z jego pouczeniem, stąd też szczegółowej analizie powinien zostać poddany szczególny znak, jakim jest szafarz sakramentu. W katechezie sakramentu można wykorzystać następujące linie interpretacji. Trzeba przede wszystkim ukazać młodzieży właściwy wymiar obecności kapłana, który działa *in persona Christi*, a więc jest on nie tylko przedstawicielem Chrystusa, ale wybranym narzędziem, przez które On sam działa (PO 5). W nim uobecnia się sam Chrystus i za jego pośrednictwem dokonuje odpuszczenia grzechów. Pomocą w przełamaniu lęku może być wzbudzenie świadomości młodych penitentów, iż szafarz pokuty sam także przystępuje do sakramentu pokuty i odczytuje wezwanie Boże do nieustannej pracy nad sobą (ReP 29). W końcu należy ukazać, iż szafarz staje przed penitentem jako znak Kościoła, który przychodzi z pomocą człowiekowi i na nowo przyjmuje go na swoje łono (ReP 31).

Należy również zwrócić uwagę na znak krzyża, który kapłan w milczeniu czyni nad penitentem. Winien on uświadomić przystępującemu do spowiedzi, iż staje się on uczestnikiem rzeczywistości paschalnej. Sam znak krzyża przypomina, że odkupienie ludzi dokonało się na krzyżu, na którym Jezus umarł za nasze grzechy. Jego śmierć stała się zaś źródłem pojednania ludzi z Bogiem, ale także między sobą, jak i źródłem wewnętrznego pokoju. Przywołane imiona Trójcy Świętej winny uświadomić penitentowi, iż staje się uczestnikiem historii zbawienia¹².

Przedmiotem szczegółowej analizy winien stać się także cały dialog pomiędzy kapłanem a penitentem, począwszy do słów pozdrowienia, aż do zachęty do uwielbienia Boga i odesłania penitenta. Warto również sięgnąć do sugerowanych tekstów biblijnych, które mogą być odczytane podczas celebracji sakramentu. Jednak spośród wszystkich tekstów przedmiotem szczegółowego studium winna stać się formuła rozgrzeszenia. W niej to Bóg został ukazany jako miłosierny Ojciec, a przebaczenie jest Jego bezinteresownym darem. Został także podkreślony związek sakramentu pokuty z misterium paschalnym, a także jego aktualizacja przez działanie Ducha Świętego. Podkreślona również została rola wspólnoty Kościoła, która kontynuuje dzieło zbaw-

¹¹ Por. K. LUBA, *Błogosławieństwo konfesjonału*, w: *Wezwani do nawrócenia. Z teologii pokuty i pojednania*, red. E. MATEJA, R. PIERSKAŁA, Opole 2009, s. 443.

¹² Por. H. SŁOTWIŃSKA, W. GŁOWA, *Przepowiadanie o sakramentach w katechezie i homiliach*, Lublin-Przemyśl 2001, s. 247-248.

cze. W ten sposób penitent może odkryć w treści absolucji wyraz przebaczenia, zrozumienia i miłosierdzia, a nie wyrok sądowy¹³.

We wprowadzeniu młodzieży do przeżywania sakramentu pokuty należy zwrócić uwagę na podejmowane przez nich akty penitenta, które stanowią materialny znak wyrażający skuteczny dar przebaczenia. Wyrażają one na zewnątrz wewnętrzne usposobienie konkretnej osoby, a jednocześnie otwierają ją na dar przebaczenia i pojednania¹⁴.

W omawianiu rachunku sumienia należy zwrócić uwagę, że jest on poszukiwaniem prawdy o życiu młodego człowieka, które to dokonuje się w dwóch kierunkach: poznania prawdy o Bogu i poznania prawdy o człowieku. Należy również podkreślić, iż nie jest on jedynie wysiłkiem intelektu, który ma na celu przywołać i policzyć popełnione grzechy. Rachunek sumienia jest modlitwą, w której odkrywa się Boże miłosierdzie, a dopiero później prawdę o naszej słabości. Stąd też powinna go rozpoczynać modlitwa dziękczynienia i uwielbienia Boga. Następnie zaś dopiero, po wezwaniu pomocy Ducha Świętego, penitent powinien przystąpić do odkrywania swoich słabości. Młodzież należy zachęcić, by nie pozostała już tylko na poziomie wyliczania swoich grzechów, ale aby wchodziła w głąb siebie, szukając ich motywów wynikających z swego charakteru, przyzwyczajzeń, wpływu osób trzecich itd. Co więcej kolejnym krokiem winno być dostrzeżenie relacji pomiędzy grzechem a cierpieniem, którego doświadczają. Stąd też właściwe przeprowadzenie rachunku sumienia winno opierać się o konkretne wzorce, które pozwolą skonfrontować swoje sumienie z obiektywnymi normami moralnymi¹⁵.

Kolejnym aktem penitenta jest żal za grzechy. Z tego względu, iż poczucie żalu zakłada odniesienie do innych, w jego omawianiu można wyjść od doświadczenia towarzyszącemu wyrządzenia krzywdy drugiemu człowiekowi. I na tej podstawie, na zasadzie analogii, można przenieść to doświadczenie na relację osobowej łączności pomiędzy człowiekiem a Bogiem. Stąd też głębiej zostanie ukazany fakt, iż akt żalu jest wyrazem skruchy okazanej Bogu, wyrażając ból spowodowany zerwaniem więzi z Nim¹⁶. W przepowiadaniu o żalu za grzechy należy również zwrócić uwagę na jego konstytutywne elementy jak prawdziwość (wyływający z woli), nadprzyrodzoność (z motywów religij-

¹³ Por. D. KWIATKOWSKI, *Obrzęd pojednania jednego penitenta*, w: *Wezwani do nawrócenia. Z teologii pokuty i pojednania*, red. E. MATEJA, R. PIERSKAŁA, Opole 2009, s. 384.

¹⁴ Por. P. MAKOSA, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce. Stan aktualny i perspektywy rozwoju*, Lublin 2009, s. 490.

¹⁵ Por. S. CYRAN, *Propozycja rachunku sumienia*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik dla księży*, red. J. AUGUSTYN, Kraków 2010, s. 473-481; M. ZAJĄC, *Wychowanie sumienia na przykładzie lubelskich podręczników do nauczania religii*, w: *Być człowiekiem sumienia*, red. R. CEGLAREK, M. SZTABA, Częstochowa 2015, s. 291-315.

¹⁶ Por. J. CICHON, dz. cyt., s. 305-306.

nych) i powszechność (obejmujący wszystkie grzechy). Warto również wyjaśnić różnicę pomiędzy żalem doskonałym, a niedoskonałym (KKK 1451-1454).

Autentyczny żal wyraża się w mocnym postanowieniu poprawy. W katechezie młodzieży należy zwrócić uwagę, iż jest ono wyrazem wiary w Boga, który pomimo upadków człowieka, daje mu możliwość zmiany życia. Jednocześnie należy podkreślić, iż mocne postanowienie poprawy powinno być realnym planem zmiany życia, który uwzględniając predyspozycje i możliwości człowieka, ma charakter konkretny¹⁷.

Kolejnym aktem penitenta, który wśród ankietowanej młodzieży był wskazywany jako źródło niepokoju, a nawet lęku, był moment wyznania grzechów. W odpowiedzi na częste pytania, dlaczego człowiek musi mówić o swoich grzechach przed innym człowiekiem (sic!) można przytoczyć następującą argumentację. Wyznanie grzechów jest aktem wyzwalamym z naturalnego zachowania człowieka, jakim jest ukrywanie własnych słabości, a tym samym skraca drogę do nawrócenia. Po drugie wyznanie grzechów pogłębia świadomość winy oraz potrzeby nawrócenia. Wypowiedzenie swoich grzechów przed kapłanem, w świetle współczesnych szkół psychoanalizy i psychoterapii ma również oczyszczający i wyzwalamy charakter. Przede wszystkim jest jednak okazją do obiektywizacji swoich zachowań i poddania ich pod osąd osoby postronnej, która może rzucić na nie nowe światło, a bazując na swoim doświadczeniu wskazać drogę pomocy¹⁸. Można także zaproponować, aby jeżeli jest to możliwe, mając na uwadze ograniczenia czasowe, poprzedzić wyznanie grzechów dziękczynieniem Bogu, wskazując na dobro, którego doświadczyli do Boga od ostatniej spowiedzi. Na tle wdzięczności można bowiem zobaczyć lepiej swoją niewierność, a jednocześnie wprowadza ona przyjazny i pełen miłości klimat spowiedzi. Natomiast wyznanie grzechów mogliby zakończyć szczerą modlitwą, odwołującą się do Bożego Miłosierdzia¹⁹.

Ważne jest, aby w przepowiadaniu katechetycznym zwrócić uwagę na to, iż sakrament pokuty będzie w pełni owocował w życiu, gdy zostaną spełnione wszystkie jego elementy. Stąd też należy zwrócić uwagę, że zadośćuczynienie jest nie tylko działaniem formalnym, ale ma być wynagrodzeniem Bogu za popełnione grzechy. Celem czynów podejmowanych w ramach zadośćuczynienia powinno być przybliżenie się do Boga i człowieka, którzy zostali zranieni przez grzech, a także prowadzenie do pełnego nawrócenia²⁰.

¹⁷ Por. P. MAKOSA, *Katecheza* ..., s. 492.

¹⁸ Por. J. CICHON, dz. cyt., s. 306.

¹⁹ Por. J. KOCHEL, *Katecheza o pokucie i pojednaniu*, w: *Wezwani do nawrócenia. Z teologii pokuty i pojednania*, red. E. MATEJA, R. PIERSKAŁA, Opole 2009, s. 477.

²⁰ Por. D. KWIATKOWSKI, *Obrzęd pojednania*..., s. 380.

Podobnie jak w przypadku treści dotyczących misterium realizującego się w sakramencie pokuty, także w tym miejscu zostały jedynie zasygnalizowane obszary, które powinny zostać pogłębione w ramach katechezy sakramentu. Jednak oprócz opisanych obszarów, by stały się one atrakcyjne dla ludzi młodych, muszą być one powiązane z ich codziennym doświadczeniem.

6. Związek życia katechizowanych z sakramentem pokuty i pojednania

Realny związek pomiędzy życiem młodzieży, a ich przystępowaniem do sakramentu pokuty można przedstawić, odnosząc się zarówno do rzeczywistości negatywnej i pozytywnej. W pierwszym ujęciu należy ukazać szerokie spektrum oddziaływań grzechu, który w ich życiu powoduje: zamknięcie na Boga, dezintegrację osobowości, konflikty wewnętrzne, krzywdę bliźniego, rozpad więzi rodzinnych i społecznych oraz zniewolenia. Jednocześnie należy rzeczywistość grzechu powiązać z prawdą o Bożym miłosierdziu, budząc w ten sposób sercach młodych ludzi autentyczną potrzebę doświadczenia łaski przebaczenia w sakramencie pokuty i potrzebę realnej zmiany życia, czyli nawrócenia.

Pozytywną przestrzenią, w której można wykazać związek pomiędzy sakramentem pokuty a życiem ludzi, jest poszukiwanie przez nich sensu życia. To pragnienie jest związane z krytycyzmem wobec otaczających ich ludzi oraz rzeczywistości. Kluczowym doświadczeniem jest tu otrzymane przebaczenie, które jest jednocześnie źródłem nadziei na zmianę życia. Doświadczenie to prowadzi jednocześnie do przebaczenia i pojednania pomiędzy ludźmi. Wyznanie grzechów w sakramentalnej spowiedzi można ukazać jako pomoc i lekarstwo na rozgoryczenie, a zatem ukazać jego wymiar terapeutyczny. W końcu zaś podejmowane czyny pokutne powinny być odniesione do pozytywnej pracy na sobą. Rolą zaś spowiedników, ale i katechetów jest nie tylko mobilizacja do podejmowanej walki grzechem, ale również utwierdzanie w tym, że dokonuje się ona drogą małych kroków²¹.

7. Formy kształtowania postawy pokutnej

Przedstawione dotąd treści winny stać się treścią katechezy zarówno szkolnej jak i parafialnej, a także przepowiadania okazjonalnego w ciągu całego roku liturgicznego. Szczególnie mocno powinno być zaakcentowane wezwanie do pokuty i pojednania, których źródło i szczyt chrześcijanin postrzega w przeżywaniu treści okresu Wielkiego Postu i Misterium Paschalnego. Uprzywilejowanymi miejscami głoszenia prawdy o grzechu i Bożym miłosierdziu są rekolekcje wielkopostne, także rekolekcje szkolne, gorzkie żale

²¹ Por. T. BIELAWSKI, *Sakrament pokuty i katecheza*, Warszawa 2000, s. 424-430.

i nabożeństwa drogi krzyżowej. Uczestników katechezy należy również zachęcać do realizacji czynków pokutnych: modlitwy (udział z nabożeństwami, modlitwa za grzeszników), postu (rezygnacja lub ograniczenie w korzystaniu z telefonu, komputera, Internetu, lub innych rozrywek) oraz jałmużny materialnej i duchowej (dobre słowo, udzielona pomoc). Okazją do kształtowania właściwej postawy pokutnej jest każdy piątek miesiąca, a szczególnie pierwszy i związane z nim nabożeństwo wynagradzające Najświętszemu Sercu Jezusa. W końcu każda Eucharystia jest przestrzenią głoszenia prawdy o pokucie, poprzez rozpoczynający ją akt pokuty²².

Szczególną przestrzenią formacji młodzieży do właściwego przeżywania sakramentu pokuty są nabożeństwa pokutne, które można celebrować chociażby podczas rekolekcji szkolnych jak i zamkniętych, a także w ramach katechezy parafialnej przygotowującej do sakramentu bierzmowania. W świetle *Obrzędów pokuty* celem wspomnianych nabożeństw jest: rozwijanie ducha pokuty w społeczeństwie chrześcijańskim, przygotowanie wiernych do spowiedzi, wychowanie dzieci do stopniowego uświadamiania sobie czym jest grzech w życiu ludzi oraz wyzwolenie z niego przez Chrystusa, pomoc katechumenom w nawróceniu²³.

Poszczególne elementy celebracji stanowią przestrzeń do prezentacji prawd, które zostały zaproponowane jako inspiracje katechetyczne w niniejszym artykule. Śpiew rozpoczynający nabożeństwo ma na celu wyrażać ducha pokuty, wiarę w Boże miłosierdzie oraz pragnienie pojednania. Obrzędy wstępne mają wprowadzić zebranych w przeżywane nabożeństwo, a także ukazać jego cel. Zasadnicze przygotowanie do sakramentu pokuty i pojednania dokonuje się poprzez liturgię słowa. W trakcie nabożeństwa powinny zostać przywołane teksty mówiące o Bożym wezwaniu do nawrócenia oraz ukazywać misterium uobecniane w sakramencie pokuty. Integralną częścią liturgii słowa jest również homilia, wprowadzająca nie tylko we właściwe rozumienie tekstów biblijnych, ale i w przeżywanie sakramentu pokuty. Po homilii, lub w jej miejscu, następuje rachunek sumienia, który kończy wspólne odmówienie spowiedzi powszechnej oraz dowolna forma modlitwy (pieśń, modlitwa litanijna) wyrażająca akt żalu. Następnie dokonuje się spowiedź indywidualna uczestników nabożeństwa. Ważnym elementem jest, aby uczestnicy nabożeństwa po spowiedzi wzięli udział w uwielbieniu Boga za tajemnice jego miłosierdzia. Nabożeństwo kończy błogosławieństwo i rozesłanie wiernych. Należy zwrócić uwagę, że udział w nabożeństwie pokutnym kładzie nacisk nie

²² Por. H. SŁOTWIŃSKA, *Formacja postawy pokutnej jako przygotowanie do Pierwszej Komunii Świętej*, w: *Eucharystia – pokuta i pojednanie w katechezie. Problemy i wyzwania*, red. J. STALA, Kielce 2007, s. 159-160.

²³ Por. *Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Katowice 1996, nr 37, s. 32-33.

tylko na wertykalny wymiar pojednania człowieka z Bogiem, ale i horyzontalny jako przywrócenie do jedności z Kościołem²⁴.

O szczególnej wadze nabożeństwa pokutnego w przeżywaniu sakramentu pokuty przypomniał papież Franciszek inicjując w Kościele powszechnym akcję *24 godziny dla Pana*. Następca św. Piotra zachęcił, aby cały Kościół przed IV Niedzielą Wielkiego Postu zjednoczył się w nieustannej celebracji sakramentu pokuty i pojednania (od piątku wieczór do soboty wieczór). Owo czuwanie ma rozpocząć właśnie wspólne celebrowanie uroczystej liturgii pokutnej, a zakończyć się wspólnotowym i radosnym przeżywaniem Eucharystii²⁵.

Zaprezentowane w artykule wyniki ankiety przeprowadzonej wśród młodzieży ukazały, iż dynamiczne przemiany, zarówno w sferze psychologicznej jak i religijnej dokonujące się w okresie dorastania, stanowią tło, ale również wyzwanie do podjęcia formacji w celu głębszego przeżycia przez nich sakramentu pokuty i pojednania. Treścią przepowiadania powinny stać się zarówno elementy samego obrzędu, jak i rzeczywistość zbawcza, która jest w nim uobecniata. W końcu należy wskazać młodzieży sakrament pokuty jako pomoc w ich indywidualnym rozwoju nie tylko religijnym, ale i osobowym. Stąd też sakrament pokuty winien stać się treścią zarówno permanentnej katechezy szkolnej i parafialnej, jak i katechezy okolicznościowej, szczególnie w okresie Wielkiego Postu.

THE SACRAMENT OF PENANCE AND RECONCILIATION IN THE RECEPTION OF YOUTH. EMPIRICAL RESEARCH OF MEMBERS OF THE YOUTH APOSTOLATE MOVEMENT IN THE ARCHDIOCESE OF PRZEMYŚL

Abstract: The article presents the results of empirical studies on young people about their reception of the Sacrament of Penance. Based on its results have been presented content, which should become an integral part of catechetical preaching aimed at preparing young people to live this sacrament. The last element presents forms of shaping the attitude of penance. The presented content can be a help for catechists to prepare young people for the sacrament of confirmation or leading Youth Groups retreats.

²⁴ Por. S. ARSZCZUK, *Formy celebracji sakramentu pokuty*, w: *Wezwani do nawrócenia. Z teologii pokuty i pojednania*, red. E. MATEJA, R. PIERSKAŁA, Opole 2009, s. 367-368.

²⁵ Por. PAPIESKA RADA DS. KRZEWIENIA NOWEJ EWANGELIZACJI, *Bóg bogaty w miłosierdzie. 24 godziny dla Pana*, Kraków 2015, s. 3.

Keywords: confession, the sacrament of penance and reconciliation, youth, sacramental catechesis, research

Słowa kluczowe: spowiedź, sakrament pokuty i pojednania, młodzież, katecheza sakramentalna, badania
